

Список використаної літератури

1. Барыкин В. Е. О некоторых аспектах культуры книги в современных условиях / В. Е. Барыкин // Исследование и материалы, 1997. – СПб. : [б. и.], 74. – С. 82.
2. Мильчин А. Э. Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. – М. : Юристъ, 1998. – 472 с.
3. Мильчин А. Э. Культура издания, или Как не надо и как надо делать книги : практ. руководство / А. Э. Мильчин. – М. : Логос, 2002. – 224 с.
4. Мильчин А. Э. Культура книги : Что делает книгу удобной для читателя / А. Э. Мильчин. – М. : Книжк. палата, 1991. – 323 с.
5. Спеціалізовані бібліотеки, що обслуговують юнацтво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.4uth.gov.ua>
6. Черниш Н. І. Культура видання : теоретична модель та її практичне застосування / Н. І. Черниш // Палітра друку. – 1996. – № 4. – С. 55–57.
7. Швецова-Водка Г. М. Типологія документа [Текст] : навч. посіб. для студ. ін-тів культури / Галина Миколаївна Швецова-Водка ; Рівн. держ. ін-т культури. – К. : Книжк. палата України, 1998. – 80 с.
8. Швецова-Водка Г. М. Типологія книги [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв / Галина Миколаївна Швецова-Водка / Рівн. держ. ін-т культури. – К. : Книжк. палата України, 1999. – 68 с.
9. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства [Текст] : навч. посіб. / Галина Миколаївна Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2004. – 216 с.

УДК 378.167.1:655.254.22

С. Б. Фіялка – аспірант Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Співвідношення теоретико-філософського та історико-художнього компонентів тексту навчального видання з культурознавства

Роботу виконано на кафедрі видавничої справи та редагування НТУ України «КПІ»

Запропоновано принцип конструювання навчального видання з культурознавства у вигляді двох взаємодоповнювальних інформаційних блоків – теоретико-філософського та історико-художнього. Наведено орієнтовні схеми їх змістового наповнення.

Ключові слова: навчальне видання, культурознавство, текст, компоненти тексту.

Фіялка С. Б. Соотношение теоретико-философского и историко-художественного компонентов текста учебного издания по культуроведению. Предложен принцип конструирования учебного издания по культуроведению в виде двух взаимодополняющих информационных блоков – теоретико-философского и историко-художественного. Приведены ориентировочные схемы их содержательного наполнения.

Ключевые слова: учебное издание, культуроведение, текст, компоненты текста.

Fiialka S. Correlation Between Philosophic-Theoretical and Historical-Artistic Components of Text in Culturology Textbooks. The article describes the way of building culturology textbooks as correlation between philosophic-theoretical and historical-artistic information components and offers possible structure of their content.

Key words: textbook, culturology, text, components of the text.

Постановка наукової проблеми та її значення. Досліджуючи навчальну літературу з культурознавства для вищої школи, можна констатувати, що її автори зазвичай схильні до двох крайнощів. З одного боку, це теоретизування, не підкріплене достатньою кількістю фактів, перевантаження книги теоретико-філософською інформацією. Зазначена вада характерна для навчальних видань із теорії культури, які зазвичай мають назву «Культурологія». Друга крайність – схильність до розважальності, переказу яскравих, цікавих даних, тобто домінування історико-художнього матеріалу без належної теоретичної бази. Такий недолік притаманний навчальній літературі з історії культури. З огляду на це, актуалізується проблема єдності теоретичного (логічного) та історичного аспектів навчального видання з культурознавства.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Теоретико-методологічні аспекти створення навчальної літератури з культурознавства є предметом зацікавлення таких науковців, як З. Донець, Ю. Терещенко, О. Кравченко, З. Мігоцький та ін. Так, З. Донець у кандидатській дисертації здійснила повний, цілісний критичний аналіз змісту підручників із культурознавства, виявила їхні головні вади: історична обтяженість, вузький фактологізм у викладі, повторення помилок радянської доби у сфері культури й розуміння культурної спадщини, ігнорування Декларації толерантності й комплексу світових конвенцій у галузі культури, відірваність вітчизняної культури від контексту світової реальності, використання авторами заангажованих і недостовірних джерел, відсутність графічно-інформаційного блоку даних про об'єкти культурної спадщини [2]. Окрім того, З. Донець запропонувала концепцію нової дисципліни «Інтегроване культурознавство». Головний зміст її розділів такий: теорія, історія культури; краєзнавче пам'яткознавство; динаміка культури в галузевому розмаїтті; освіта і професія – сучасний культурний вимір; практикум; охорона спадщини; ілюстрації; література [1, 12].

О. Кравченко відзначає такі недоліки підручників із культурознавства, зокрема їхньої теоретичної частини, як «туга за цілісністю, за завершеною системністю, пошук закономірностей та всеохоплюючий детермінізм, безкінечне уточнення категорій заради узагальнюючого їх варіанта тлумачення...» [4, 44]. На думку дослідника, виклад історії культури в підручниках із культурології за принципом організації матеріалу мало чим відрізняється від звичних викладів соціально-політичної історії, але виглядає дещо легковажнішим, більш спрощеним, менш доказовим, а нерідко й невинувато суб'єктивним. О. Кравченко також зазначає, що в сучасних навчальних виданнях посилено культивуються західні теоретичні схеми та моделі культурологічного знання, простежується очевидний теоретичний еkleктизм з опертям на діалектико-матеріалістичні теорії про суспільно-економічні формації. На його думку, «звернення до імен “класиків” культурної антропології та соціології культури стало таким же ритуальним, як і свого часу – до імен класиків марксизму-ленінізму» [4, 45–46]. Типові вади навчальних видань із дисципліни «культурологія» виокремив З. Мігоцький. Серед них – брак знань про соціальні процеси, що супроводжують стилі в розвитку культури, про побут різних народів, знань, які б сприяли підвищенню рівня культури студента, а також формуванню його національної свідомості. На думку дослідника, підручник має навчити студента розпізнавати культурні об'єкти за стилями, прищепити розуміння того, які соціально-політичні умови передували цим стилям [7].

Мета статті – вирішити проблему єдності теоретичного (логічного) й історичного аспектів навчальної літератури з культурознавства.

Як засвідчує проведений нами аналіз, до створення навчальних видань із культурознавства можуть залучатися:

- праці видатних учених минулого та сучасних науковців (монографії, статті в періодичних виданнях, зокрема фахових, публікації в збірниках наукових праць тощо);
- літописи, архівні документи, мемуари і т. ін.;
- інші навчальні видання;
- довідкова література, яка сама є результатом аналітико-синтетичного опрацювання;
- літературно-художні видання, у тому числі фольклорні твори.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Навчальні видання з культурознавства є результатом аналітико-синтетичного опрацювання масиву інформації та поєднують у собі риси науково-популярної, наукової та художньої літератури.

Потрібно зауважити, що наразі укладачі й автори використовують занадто мало джерельної літератури. З. Донець наводить цікаве порівняння: 1918 р. у підручнику «Українська культура» І. Огієнко, попри складні історичні умови й обмежені технічні та інформаційні можливості, розмістив сто п'ятдесят ілюстрацій: фотопортрети, малюнки, репродукції, що інформують читача, скажімо, про вигляд рукописів, книг, афіш, документів, різновидів українського письма, а також використав понад півтисячі джерел, серед яких 20 % – нових, за останнє десятиліття [2, 131].

Як позитивний, однак винятковий сучасний приклад, слід відзначити «Лекції з історії світової та вітчизняної культури» за редакцією А. Яртися та В. Мельника [5]. Кожен автор під час підготовки свого структурного підрозділу опирався здебільшого на першоджерела й авторитетні наукові видання, а не на літературу, яка сама є результатом аналітико-синтетичного опрацювання. У цьому

навчальному виданні історію української національної культури висвітлено на основі доробку видатних вітчизняних істориків М. Грушевського, Д. Дорошенка, М. Драгоманова, І. Крип'якевича, І. Огієнка, а, розглядаючи філософсько-культурологічні проблеми, автори використовували ідеї Йохана Хейзінги, Освальда Шпенглера, Арнольда Тойнбі, Еріка Фромма, Едуарда Тайлора, О. Лосева, М. Бердяєва та ін.

На нашу думку, наявність у навчальному виданні з культурознавства принаймні двох взаємодоповнювальних інформаційних блоків – теоретико-філософського та історико-художнього – є обов'язковою.

Засвоєння першого блоку має сформувати в студентів наукове розуміння онтологічної суті феномену культури; уміння науково осмислювати культурні процеси, бачити й розуміти зв'язки та взаємну обумовленість різних складників культурної системи; уявлення про культуру як систему; розуміння суті основних сучасних підходів до трактування культурного процесу.

Тематичне наповнення теорії культури може бути досить варіативним. У теоретико-філософському блоці мають висвітлюватися поняття й сутність культури, її структура, функції, генеза, взаємозв'язок з економічними, політичними та іншими суспільними процесами, співвідношення загальнолюдських і національних культурних цінностей, регіональна типологія світової культури, школи, напрями й концепції культурології, різниця між поняттями «культура» і «цивілізація» тощо.

Зауважимо, що в рубрикації тексту з теорії культури автори зазвичай не дотримуються певного канону, а виходять чи то з особистих уявлень, чи то зі специфіки вищих навчальних закладів, для яких призначається видання, а подеколи – і з наявного напихаті матеріалу, з якого швидко й без зусиль можна «зліпити» книгу, примножуючи свій доробок публікацій, конче потрібний для успішної науково-педагогічної кар'єри.

Вважаємо, що змістове наповнення теоретико-філософського блоку має бути доволі широким, щоб надавати можливість варіативного підходу до вибору інформації з огляду на профіль вищого навчального закладу або факультету.

Звичайно, виклад теоретико-філософського матеріалу пов'язаний із високим рівнем абстрагування, що значно знижує сприйняття інформації. Щоб розв'язати цю проблему, потрібна винахідливість. Для прикладу розглянемо, як тлумачить поняття «ментальність» автор лекції 2 «Регіональна типологія світової культури» з навчального посібника за редакцією професорів А. Яртіся та В. Мельника «Лекції з історії світової та вітчизняної культури» Т. Ярошенко:

«Етнопсихологічні відмінності в культурах народів світу конкретизуються у феномені ментальності (близькі за значенням поняття “народна душа”, “дух народу”, “національний характер”). Поняття “ментальність” використовується здебільшого тоді, коли намагаються наголосити на специфіці культури, акцентувати на внутрішньо зумовлених, суб'єктивно виражених характеристиках буття культури і людини у ній. Тому ментальність часто розглядають як цілісність духовно-психічного життя конкретно взятого суб'єкта (особа, спільнота) в конкретному культурному просторі. На практиці ментальність репрезентує особливий тип мислення, який виражає життєві установки людей, стійкі зразки світу, емоційні переваги, властиві певній спільноті та культурній традиції» [5, 22].

Подальший потік абстракцій міг би остаточно заплутати читача й відбити будь-яке бажання сприймати матеріал. Однак далі автор різко змінює тон повідомлення: «Так, уже стали стереотипними твердження про “темпераментність італійців”, “холодність англійців”, “впертість фінів”, пристрасть українців до сала, англійців – до вівсянки, італійців – до спагетті. У всіх наведених прикладах ми маємо справу з особливостями різних національних менталітетів» [5, 22].

Важливо, щоб у теоретико-філософському блоці висвітлювався внесок у культурознавство українських учених. Для прикладу: у навчальному посібнику І. Федорової [10] є підрозділ «Українська культурологічна думка: шляхи становлення і основні тенденції розвитку», у «Культурології» Л. Матвеевої – тема «Культурологічна проблематика в українській національній традиції» [6], у підручнику «Культурологія» М. Кравця [3] – тема «Українська культурологічна думка в контексті загальноєвропейської культурної традиції». Звертаючись до вітчизняних теорій культури, автори вводять читача у світ теоретичних рефлексій, роздумів про долю нашої держави, унаслідок чого полегшується подальше ознайомлення з історико-культурною конкретикою України.

Крім того, доцільно, щоб навчальне видання з культурознавства містило корисну прикладну інформацію, скажімо, поради з культурної адаптації. Можуть висвітлюватися традиції родинних стосунків у різних країнах, взаємини між начальниками і підлеглими; описуватися ставлення представників певних народів до часу, до кар'єри, роботи, закону тощо; наводитися поради стосовно того, як поводитися в громадських місцях за кордоном, а також у гостях в іноземців, які робити подарунки до певних свят і т. ін. Корисними також можуть бути поради щодо культури ведення бізнесу й підприємництва.

Для історико-художнього блоку характерна цілком конкретна послідовність розміщення тем. Висвітлюючи історію культури, в основу рубрикації закладають найбільш значні епохи всесвітнього культурного процесу: первісна культура, культура стародавнього світу (Межиріччя – шумерів, аккадців, вавилонян, асирійців, Єгипту, Індії, Китаю), антична (грецька та римська), мусульманська та європейська культури (в останній традиційно виокремлюють періоди Середньовіччя, Відродження, Реформації, Просвітництва та культуру XIX–XX ст.). Слід зауважити, що в більшості проаналізованих видань є істотні прогалини, зокрема поза увагою залишається культура Мезоамерики – ольмекська, майя, тольтекська, ацтекська та інкська, тибетська, японська культури, культура Африки – давньоафриканських царств Пунт, Куш, Аксум, країни Нок, народу Сао, міста-держави Іфе, імперій Гана, Малі, Сонгай, царства Бенін, королівства Конго, імперії Зімбабве-Мономотапа та ін. Виняток становлять навчальні посібники «Історія світової та вітчизняної культури» М. Юрія [11] та (частково) «Лекції з історії світової культури» В. Полікарпова [8].

У жодному з досліджених підручників та навчальних посібників не висвітлено сучасної самобутньої культури латиноамериканців, ромів, народів Африки, островів Тихого океану, Крайньої Півночі, Закавказзя, аборигенів Австралії тощо.

На нашу думку, основним завданням автора й редактора під час створення історико-художнього блоку є насамперед пошук тих подій, які мають істотне культурне значення, створення на їхній основі цілісної культурно-історичної картини світу та встановлення зв'язків між цими значущими подіями, аби пояснити сучасний стан культури й суспільства як їхній результат. В основу добору й подання матеріалу теоретичного навчального видання слід за змогою закладати єдині принципи. Проте неминучі й деякі розходження у викладі матеріалу – і в хронологічному, і в регіональному аспектах. Це пояснюється об'єктивними причинами: по-перше, розрізняється ступінь вивченості культур, по-друге – джерела даних про різні культури мають різний обсяг інформації. В одних випадках це великі фонди, в інших – поодинокі згадування. По-третє, сама культура – явище динамічне, тож кількість і масштаби її проявів із часом невинно зростають.

Інформаційним ядром історико-художнього блоку, вважаємо, має бути характеристика творчої художньої діяльності людства, еволюції стильових мистецьких напрямів, результатів інтелектуальної та художньої діяльності в царині літератури, музики, живопису, архітектури, скульптури, графіки, гравюри, театру, цирку, декоративно-ужиткового мистецтва на різних історичних етапах за місцем локалізації. Описуючи більш сучасні культурні досягнення, слід звертати увагу також на розвиток естради, балету, фото-, кіномистецтва тощо. Характеристичі мистецтва кожного регіону має передувати огляд природно-кліматичних умов країни, державного ладу, правової культури, релігійних поглядів, мови, філософських концепцій, наукової і технічної культури, освіти, моралі, звичаїв тощо, які втілюють національний дух та визначають сутність мистецтва як культурної форми.

При цьому видання не може претендувати на цілісне охоплення всіх сфер культурної свідомості й діяльності людини, зокрема з огляду на існування в навчальних планах вищих шкіл предметно суміжних із культурологією гуманітарних дисциплін – як-от філософія, релігієзнавство, політологія, економіка, соціологія, історія та ін.

Варто наголосити, що різні культури не можна порівнювати задля встановлення більш прогресивних, розвинутих, цінних культур і навпаки, оскільки вони є просто принципово різними й самодостатніми феноменами.

Історію української культури в більшості сучасних навчальних видань із культурознавства зазвичай подають окремим розділом. Це вириває її з контексту світової культури. На нашу думку, питання національної культури слід висвітлювати, органічно вплітаючи у світовий культурний контекст, це б давало студентам змогу засвоювати інформацію цілісно, порівнювати розвиток культури в різних регіонах світу з її становленням на території сучасної України, подолати кордони й досягнути культурний процес у загальнолюдських масштабах.

Для того, щоб книжка могла сформувати цілісне уявлення про культурні досягнення людства, допомогла осмислити міфологію, релігію, філософію, мистецтво, етичні й естетичні норми та цінності як єдиний комплекс, теоретико-філософський культурознавчий матеріал потрібно конкретизувати фактами з історії культури в їхній територіально-часовій послідовності, а історико-художню інформацію – теоретично узагальнити. Це дає змогу розглянути культуру як цілісний феномен, а не просто як суму релігійних, моральних, естетичних та інших цінностей. Ідеться про адаптований до потреб освіти синтез знань із культурології як науки переважно теоретичної та історії культури як дослідження послідовності культурних фактів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проблему єдності теоретичного (логічного) й історичного аспектів культурознавства можна розв'язати, увівши в навчальне видання два взаємодоповнювальні інформаційні блоки – історико-художній та теоретико-філософський. Завдання першого – виявити та описати факти, події й досягнення культури, виділяючи в ній найвидатніші пам'ятки, імена авторів і творців. Завдання теоретико-філософського блоку – пояснити феномен культури через її найзагальніші й найістотніші риси, розкрити її структуру, функції та роль у житті людини й суспільства, виявити провідні тенденції в еволюції культури, розкрити причини її розвитку і кризових явищ тощо. Він також покликаний сприяти формуванню культурологічного апарату мислення, розкрити методологію організації наукового пошуку, зорієнтувати в сучасних тенденціях розвитку культури.

Подальші наукові дослідження можуть розвиватися в педагогічному, психологічному, журналістському та інших напрямках.

Список використаної літератури

1. Донець З. Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі в контексті міжнародних культуроохоронних конвенцій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / З. Ф. Донець ; Ін-т вищ. освіти. – К., 2004. – 20 с.
2. Донець З. Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / З. Ф. Донець ; Ін-т вищ. освіти. – К., 2004. – 199 с.
3. Кравець М. С. Культурологія : підручник / М. С. Кравець. – Л. : Новий Світ-2000, 2008. – 320 с.
4. Кравченко О. В. Теоретична реплікація культурології у вітчизняному освітньому дискурсі / О. В. Кравченко // *Культура України* : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 30. – С. 38–47.
5. *Лекції з історії світової та вітчизняної культури* : навч. посіб. / за ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Л. : Світ, 2005. – 568 с.
6. Матвеева Л. Л. *Культурологія* : навч. посіб. / Л. Л. Матвеева. – К. : Либідь, 2005. – 512 с.
7. Мігоцький З. Л. Від української та зарубіжної культури до культурологічного словоблуддя / З. Л. Мігоцький // *Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. – 2010. – Вип. 146. – С. 31.
8. Полікарпов В. С. *Лекції з історії світової культури* : навч. посіб. / В. С. Полікарпов. – 4-ге вид., випр. і допов. – К. : Знання, 2000. – 359 с.
9. Терещенко Ю. І. *Підручники про культуру : субстрат без педагогічного опертя* / Ю. І. Терещенко // *Проблеми підручника для вищої школи* : зб. матеріалів наук.-метод. конф. (Вінниця, 29–30 трав. 2001 р.) : у 2 т. Т. 1. / АПН України ; Вінниц. держ. техн. ун-т. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 2001. – С. 170–173.
10. Федорова І. І. *Культурологія* : навч. посіб. / І. І. Федорова. – К. : ІВЦ «Видавництво “Політехніка”», 2005. – 160 с.
11. Юрій М. Ф. *Історія світової та вітчизняної культури* : навч. посіб. / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2007. – 456 с.